

Az arcképfestés nem könnyű mesterség. Ügyelni kell a hitelességre, a vonásokra, a tekintet legfontosabb jellemzőire, éreztetve a megjelenített személyiségének maradandó jegyeit, s természetesen egyediségét, megismerhetetlen voltát, amelyről oly szépen írt *Halotti beszédében* Kosztolányi Dezső. Kaiser László már eddigi hasonló tárgyú könyveivel is bizonyította hozzáértését, rátermettségét. Bár manapság az „olvasmányos” jelzőt kicsit lebecsülő hangsúllyal ejtik, portréinak mégis ez az egyik erőssége. Aki szívesen lépne be a nagy művészek világába, nyitott kapukra lel, s megalapozott ismereteket szerezhet egy nagy korszak nagy alakjairól, akiket nem a szenzációhajhász médiumok lőttek a magasba (hogy aztán levadásszák őket, vagy megfedelkedzenek róluk, eldobva valamennyiüket, mint a kifacsart citrom héját), hanem életművük tette halhatatlanná mindegyiküket.

Színészet, irodalom, kultúrtörténet — mind ez benne rejlik az izgalmas gyűjteményben, amely az értékmentés tiszteletreméltó megnyilvánulása (*Hungarovoxx Kiadó, Budapest, 2010*).

RÓNAY LÁSZLÓ

TVERDOTA GYÖRGY: ZORD BÜNÖS VAGYOK, AZT HISZEM József Attila kései költészete

Tverdota György több mint harminc éve kutatja József Attila költészetének különböző korszakait. 2009-ben jelent meg Cseke Ákossal közösen szerzett műve, *A tisztaság könyve*, melyben a tisztaság eszményét vizsgálta József Attila költészetében, az 1926–27-es évek tükrében. Ezúttal Tverdota a bűn nyomába ered, figyelemmel kísérve azt a gyökeres változást, ami a költő életében az 1930-as évektől ment végbe.

Nem könnyű vállalkozás a bűnököt fellelni, még versek tekintetében sem, hiszen a bűn természete eleve kikerüli a megfoghatóság kritériumát. Tverdota György mégis erre vállalkozik, bár saját bevallása szerint is „a bűn révén magasfeszültségű vezeték közvetlen közelében tartózkodunk. Minden esély megvan rá, hogy áramütés fog érni bennünket.” Nem kell félnünk, áramütés biztosan nem éri az olvasót, hiszen a könyvlapok legfeljebb szellemi kisülést okozhatnak felfogásunk zárlataiban.

Bár a kísérlet merész, ne szegje kedvünket a könyvben lévő nyomozás kísérése, hiszen a meg nem talált bűnjelek is izgalmas utakat mutatnak be József Attila költészetbeli és magánéletbeli bűnfelfogásában egyaránt. A szerző József Attila kései költészetét vizsgálja (életének utolsó öt évét). Az érett és a késői korszak között vízvonalstóként a

bűn témáját jelöli meg. Maga a kötet e verscsoport vizsgálatára és a „kései József Attila” meghatározó jellemvonásainak feltárására vállalkozik.

Felépítésében a bűn témáját vezeti elénk, hipotézisét a bűn–büntetés–bűntudat–bűnbocsánat képletében jelöli meg, illeszti bele a költő életművébe. A kötet végén eljut arra az álláspontra, hogy bár egyenletlen hangsúlyokkal, de rendszerré épül a bűn problematikája a költeményekben, tehát logikus összefüggésben segítik egymást a versértelmezések. Fennáll azonban a veszélye annak, hogy a bűn csábítóan könnyen vonzz magához minden értelmező magyarázatot, ami az olvasó számára már „kicsaphatja a megvilágítás biztosítékát”, ilyenkor a nyomkövetést egy ideig sötétben kell folytatnia.

Szerzőnk Németh G. Béla tematikai megkülönböztetését veszi alapul a kései és korábbi versek elkülönítéséhez. A „semmi” és a „bűnösség” témája jellemzi a kései költészetet, Tverdota ezen belül a bűnösséggel foglalkozik. József Attila költeményeinek tematikus egységei között keresi a bűn különféle előfordulásait, egy mögöttes kapcsolódási és fejlődési ívet feltételezve. A logikai ív, melyet Tverdota meghúz, a költő „bűnelgondolását” mutatja be. Például, hogy hogyan nyúl hozzá kezdetben, amikor a bűn kamaszos hetvenkedésként van jelen életében, vagy még „mutáló etikai töprengései” idején, esetleg erkölcskritikai („Huncut a jószág, ha szegyet hoz a jóra — / Minek jószág-festék a jót akaróra?”) szempontból.

A kötet szerkezete szerint tizennégy vers részletesebb elemzésére épül. Az elején körvonalazódik a bűnértelmezés fogalmi tartománya. Nem pusztán azok a kifejezések tartoznak ide, amelyekben a bűn szó szerepel, de szinonimái is, és a lelkiismerettel, gyónással, vallomással, sértéssel, bántással, ítélettel, váddal, bocsánattal, megbocsájtással, vezekléssel való kapcsolódásai is.

Már maga a cím (*Zord bűnös vagyok, azt hiszem*) a bűnös létben való bizonytalanságot sugallja. Nincsen hozzá lakmuszpapír, mely eredményét világosan kimutatná, így a bűn útvesztőiben történő imbolygás adott a művekben és József Attila életében egyaránt. Bár párbeszédben áll a művekben fellelhető bűn-ábrázolás az élettörténetből kikövetkeztethető bűnfelfogással, akkor is lehetetlen a bűn transzparenanciája. Indokolt útvesztőről beszélnünk, hiszen állandó mozgásban van a bűn helyszíne. Az elemzésekből kiderül, hogy akár személyek között, akár személyen belül is lopakodhat, és ha úgy tetszik, végső soron az ember szívébe fészkel magát.

Az első négy versen keresztül egy-egy emberrel való viszonya kerül vizsgálat alá. Ennek alapján kétféle bűnértelmezéssel találkozunk: amelyért büntetés jár a földi hatalmaktól, valamint azzal,

amely akaratlan, és felmerül vele kapcsolatban a gyanú, hogy a bűn a közvetlen eredete. Folyamatosan szemünk előtt tartja a képletet szerzőnk, amelyből sajnos egyre több ismeretlennel bíró egyenlet születik. Például *A bűn* című vers azt a már világos viszonyrendszert számolja fel, amely megtalálható és józan képlettel bírt az első négy példában. A viszonyrendszer folyton változik, az interakciók után intraperszonális, személyen belüli térbe kerülünk. Itt József Attila a bűnököt mint lényegi, emberi vonatkozású témákat értelmezi, ezért áthelyeződik a viszony az egyéni öntudatba.

A kötet szerkezetére és retorikájára vonatkozóan jó megoldásnak tűnik, hogy tematikus módon mutatja be a bűnfogalom használatát, hiszen ezáltal a bűnök értelmezésében egymáshoz képest erősebb változás történik, így nagyobb feszültséget mozgósít az ilyen fajta beszédmód. A bűn tere valóban folyton változik, a *Mint gyermek...* című versében helyszíne éppen a szív lesz, tehát ismét a verssszobjektum énjén belül zajlik a párbeszéd. Tovább szűkül az értelmezés tere az *Iszonyat* című versben, ahol a bűn önmagában létezik, leválasztva alanyáról, aki nem felelős érte, hiszen csak örökölte (bűntelen bűnösségét). Az *Egy büntetőörvényszéki tárgyalás iratából* be nem fejezett művében egy drámai teret teremt meg a bűn mozgása, párbeszédes formában. A vádló, a vádlott és a bíró játékában kezd abszurdá, paradox-szá válni maga a bűn. Majd a *Kései siratóban* ontológiai síkra helyezi, és nem erkölcsi kérdésként lépteti színre értelmezőnk, hiszen maga a lét megszűnése kapja a bűn minőséget.

E példák után József Attila elszenvedőként (áldozatként) kerül kapcsolatba a bűnnel, például a *Nagyon fájban*, vagy a *(Ki-be ugrál...)* soraiban is: „S mit úgy hívtam: én, / az sincsen.” Érdekes kérdésként merül fel a szerzőben, hogy a költő önvészésekor vajon ki az, aki valójában bűnét bevallja, hiszen önmagának világos tudatában teszi fel a kérdést. A bűn helyreállításának kísérleteként jelöli meg Tverdota a következőkén elemzett verset: a *Bukj föl az árbólt*. A világrend helyreállításának igénye lesz a korrekció célja, ahol van bűn és van büntetés is. Úgy válik abszurdá és bűnössé világa, hogy értelmi igénnyel fordul hozzá, kérdezi, faggatja, de az az érthetőség logikájából kihátrálva válaszol. A „kizökkent idő” miatt idegenné válik a világ, elveszíti otthonosságát, rendjét, elsőtétül minden, és ellehetetlenül a tájékozódás. A büntetés és a megbocsátás hiányával küszködik itt József Attila. Tverdota György a nagyobb kontextusba helyezés útján halad, a létösszegzés részben bünfelfogását a *Tudod, hogy nincs bocsánat* című verssel helyezi el, ahol a reláció a költő és a lét közötti viszonyban határozható meg, és ebben a viszonyban artikulálódik a bűn. Tverdota ezen bűnértelmezése hasonlatos a teológiai értelemben vett bűn felfogásához,

a teremtmény és az azt világra hozó teremtő közötti viszony hasadását jelenti, törést a létezésben.

Tverdota értelmezései kapcsán az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy a költő bűne vajon a szüntelen bűnre való emlékezésből adódik-e. A világon való emberből kifakadó sértett számonkérés, az emberileg elképzelt rend számonkérése a világ működését éppen az ember logikájába erőszakolná bele. Megszabva a valóságnak, hogy az milyen nyelven szólaljon meg. Ily módon az ember én-központúságát igazolnánk, önmaga állította szabályait tennék meg legitimé, ami rögvést megfosztja helyes önismertetől, és a keveltség bűnébe taszítja. De így József Attilára és nem költészetére figyelni, a valós és nem a képzelet szülte bűn csalná el figyelmünket.

A könyv utolsó fejezetében (*Bűn a kései költészetben*) fogalmazza meg azt a fejlődési ívet, amely a két végpont közötti változás a bünfelfogásban: a büntudattól (a negatív önmegítéléstől) eljut a morális ítélkezés célpontjáiig (önmagához).

Tverdota elmondja, hogy a bűn sok elágazásból vezethető le, és nem ugyanazzal az érvényességi igénnyel kell fókuszálnunk egy-egy vers bűnarázolására, tehát a bűnversek mögött valójában nem húzódik koncepció. Mégis azt látjuk, hogy utólagos visszatekintéssel a kötetben kirajzol egy mögöttes, logikus utat, talán útvesztőt. E világos rend kirajzolásának igénye erőssége is az elemzésnek, mindezt a jobb eligazodás érdekében teszi. Azonban érdekességként fontos megjegyezni, hogy a bűn éppen a rendet nem tűri, az értelmes beszéd ellen nyelvel, és álcázva jár, a megfoghatóság illúzióját keltve. Káoszt hoz, és idegenséget teremt ott, ahol otthonosságot keresünk. Többek között ezért lehetetlen maga a kísérellet, még ha a vállalás — a meghatározó jellemvonások feltárása — a teljesség igénye nélkül meg is valósul. Bár az alapképlet: bűn–büntudat–büntetés–megbocsátás izgalmas olvasatát nyújtja az alkotásoknak, de az alapképlet más elemeivel való kíséreltezés: bűn és bűnös elválasztása, büntetlen bűnösség paradoxona jelzi az értelem számára a kisiklás veszélyét. Végül hiányolhatjuk azt a markáns megkülönböztetést a könyvből, amely a valóság és a képzelet bűnét tenné más megítélés alá. A bűn teremtményéről is sokat elárul, hogy fontos különbséggel működik az alkotásokban és szerzőik életében. Azaz még nem léptünk előbbre, ha mindezt „közmegegyezés szerű igazságként fogadjuk el, hanem éppen kinkeserves töprengések kiindulópontjaként” (Tverdota György) szolgál. Ha ezt a megfontolt megkülönböztetést megtennénk, akkor lehetőségünk nyílna a kiindulóponttól továbblépni a valóság és képzelet párbeszéde felé. Bár megoldást nem remélünk, Simone Weil gondolatát hoznánk mégis segítségül a labirintus vezetőkeinek ponto-

sabb szigeteléséhez. Ugyanis a képzelt jó és képzelt rossz homlokegyenest ellentétes hatással bír a valóságos jóhoz és rosszhoz képest. „A valóságos rosszra nehézkedéshez hasonló erejű kényszerűség ítéli az embert, mely szinte minden jótól megfosztja, mert amit meghagy neki, az nagyon szűkös, inkább nyomasztó, rosszal vegyülékes és piszkos. A képzelt jó unalmas. Míg a képzelt rossz ingerlő, csábító és felszítja érdeklődésünket formáinak gazdagsága iránt, és képzelgésünket szabadon magához idomítja (mindenfajta nehézkedés nélkül)” (Simone Weil: *Erkölc és irodalom*). Az irodalmat, a költeményeket is a képzelet szüli, így más szempontokkal kell rátekintnünk, mint a valós életben előbukkanó bűnre. Igaz ugyan, hogy a képzelet szülte bűn és a valóságos bűn is büntudatot okozhat, de a képzelet szülte bűn az alkotásban már leválik magáról az alkotóról, mégpedig a bűnabrázolás működésének értelmében. Ily módon indifferens, hogy bizonyos versekben mozgoló bűn milyen hatással van magának a költőnek az életére. Sokkal inkább izgalmas, hogy a műalkotásban milyen bűnabrázolás, bűnmozgás megy végbe.

A szövegekkel való gondoskodás lezárása — a téma elhelyezése a kései költészetben — mintegy feleleveníti számunkra a kötet elején olvasható kiindulópontot, és megmutatja a következőket. A bűnviszonyokra inkább példákat, eseteket látunk, talán azt jelezve, hogy a bűn útvesztőiben való bolyongás kutatása is esetleges természetű. Nem annyira a bűnöké, mint inkább az előfordulásuk természete mutatkozik meg. Az irodalomtörténeti olvasat azt az érzést kelti az olvasóban, hogy a költő életében megélt bűntapasztalatok, a művészet (költészet) eszközével való vétkezés (költeménnyel való megbántás, az *Egy költőre* című vers például), és az alkotásokban élő bűnfogalmak némileg összekeverednek ebben az útvesztőben, ami nem feltétlenül segít bennünket közelebb a bűn versbéli fogalmához. Fogalmi tisztázásának kísérletében szerzőnk néhol összecsisztatja a versbéli szubjektumot a költővel. Kétségtelen, hogy befolyással bírnak a költőre és műveire életkörülményei. Az is kétségtelen, hogy a költőnek nem kell életkörülményeihez híven és következetes módon ábrázolnia a bűnt, még ha forrása ebből is fakadhat. A párhuzam azonban nem a műalkotások bűn-kérdésének logikájába kapcsolódik be, inkább József Attiláról tudunk meg többet. Kapcsolódásuk legitim, de inkább leíró, és nem feltáró.

Csábító a nyomkövetés, ha logikailag kiváló összefüggéseket találunk egy-egy tematika kapcsán zseniális költők műveiben. A labirintusban járni, és mindeközben logikai „fonalat” szőni azonban veszélyes foglalkozás, hiszen a vezetékben magas feszültség áramlik. Jól el kell szigetelnünk a ve-

zetékeket egymástól, mert a bűn kérdése — álcája és hamis útlevele miatt — eleve összezavarásra hív, és megcsalja értelmező tekintetünket. Az esetenként működő példák, engedik ugyan, de nem feltétlenül igénylik, hogy egy nagyobb rendszer részeként legyenek vezetve, és elhelyezve.

Sokszor érezhetjük, hogy Tverdota összeköti, ám nem választja szét ezeket a fonalakat, amelyek termékeny utakon vezetnek bennünket. Áramütés ugyan nem ér bennünket, de éppen ezért nem feledhetjük el a szigetelés fontosságát sem. Az útvesztőktől való félelem gondolatának fenntartása tehát egyáltalán nem ártalmas, sőt eher figyelemre készítet, és ha csak kísérők is lehetünk ebben a sötét labirintusban, az értelmezési síkok közötti átjárásban, örömteli, hogy mindezt József Attila és Tverdota György társaságában tehetjük. (*Pro Pannonia*, Pécs, 2010)

PAPP EMESE

LÁZÁR BENCE ANDRÁS; A TERASZRÓL NÉZNI VÉGIG

2008-ban a véletlen vetett Sárvárra a nevezetes diákíró-költő táborba. Itt volt alkalmam testközelből megtapasztalni a tehetségét azoknak a fiatal — akkor még középiskolás — költőpalántáknak, akik a tábor feloszlása után részben a sárvári hagyományokat folytatva, részben pedig néhány évvel idősebb nemzedék- és pályatársaik (*Télep, Előszőron*) példáját követve létrehozták a Körhinta Kört, s a folyamatos, a térbeli távolságokat feloldó műhelymunkát biztosító *Körhinta* versblogot. Egy ideig magam is rendszeresen figyeltem azt a közös munkát, amit itt folytattak, de — bevallom őszintén — a más összefüggésben már épp elég sokat emlegetett és értelmezett „belterj” egy idő után kissé unalmassá tette a versbejegyzések és a hozzájuk fűzött kommentárok rendszeres követését. A csoport legtehetségesebb és legambiciózusabb tagjainak írásait persze hamarosan a különböző irodalmi lapok is közölni kezdték. Néhány név: a nemrég Petri-díjjal jutalmazott Kemény Lili, az ELTE-n szerkesztett Apokrif folyóirat köréhez is tartozó Fehér Renátó, a kisprózai munkáiban is figyelemre méltó Zilahi Anna, és persze a mérföldkövet jelentő első kötethez elsőként eljutó Lázár Bence András.

A Parnasszus Könyvek *Új vizeken* sorozatában jelent meg 2010-ben *A teraszról nézni végig* című kötet, melynek szerzője valóban új vizeken jár. Abban az értelemben biztos, hogy azt az élőbeszéd kontextusait megidéző pátosztalan költői nyelvet beszéli, ami a legfiatalabb költőnemzedék lírájának talán legjellemzőbb — bár nem kizárólagos — poétikai sajátja. Lázár Bence András kö-